

Felaket Sonrası Doğada Kadın: Megan Hunter'ın Sondan Sonra Romanında Ekofeminist İzler

DOÇ. DR. KÜBRA BAYSAL*

Öz

Çağdaş İngiliz yazar Megan Hunter'ın popüler iklim kurgu romanı *Sondan Sonra*,¹ iklim krizi sonucu sular altında kalan Londra'da doğum yapmayı bekleyen baş karakterin, bebeğiyle birlikte felaketin ortasında verdiği yaşam mücadelesini ortaya koymaktadır. Zarar gören insan-ötesi doğayla kadının bedenler-arası² etkileşiminin yansıması olarak, baş karakterin suyunun gelip doğumun gerçekleşmesinin ardından Londra'yı yeniden sel vurur. Yeni doğmuş oğlu ve kocasıyla kuzeydeki dağlara sığınan kadın karakter, doğum öncesinde olduğu gibi sonrasında da cinsiyetçi muamelelere maruz kalarak oğlunun bakımını ve bütün sorumlulukları üstlenir. İskoçya'daki mülteci kampında yalnız bir anne olan O karakteriyle dayanışma içine giren ana karakter, O ve çocuklarla birlikte yola koyulur. Yolda taciz edilen kadınlar, sonunda güvenli bir noktaya ulaşarak doğa içinde uyumlu bir düzen kurup çocuklarını büyütürler. Yaşanan sel felaketiyle türlü sıkıntılar yaşasalar da erkeklere kıyasla daha güçlü duran kadınlar, felaketi çocuklarıyla sağlam şekilde atlattılar. Kaosun ortasında, her şeye rağmen dik duran ana karakter, çocuğuyla arasındaki bağ ve içgüdüleri sayesinde felaketin sona erdiğini hissederek şehre dönüp kayıp kocasıyla kavuşur. Felaketin ortasında yaşanan dram ve zorlukları aktarması nedeniyle karamsar bir tablo çizer gibi görünse de roman aslında, ana karakterin oğluyla kurtuluş mücadelesinin mutlu sonla bitmesiyle okuyucuya umut vadeder. Bu makalede Megan Hunter'ın *Sondan Sonra* adlı eseri, iklim kurgu romanı olarak ele alınarak doğa ile kadının insan-merkezci düzendeki yeri ekofeminizm ve Antroposen kuramları çerçevesinde irdelenecektir.

Anahtar sözcükler: Kadın, çevre, ekofeminizm, antroposen, iklim kurgu.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, kubrabaysal17@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0476-4887.

¹ Bu çalışmada *The End We Start From* (2017) romanının Türkçe'ye çevirisi referans alınacaktır: Hunter, Megan (2019). *Sondan Sonra*, Çev. Ayça Çınaroğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Romana atıflar yalnızca sayfa numarasıyla belirtilecektir.

² "transcorporeality": Alaimo, Stacy. (2010). *Bodily natures: Science, environment and the material self*. Indiana University Press.

WOMEN IN POST-APOCALYPTIC NATURE:
ECOFEMINIST TRACES IN MEGAN HUNTER'S *THE END WE START FROM*

Abstract

Contemporary British writer Megan Hunter's popular climate fiction novel, *The End We Start From*, depicts the struggle of the main character waiting to give birth in a flooded London due to climate crisis, and of her baby to survive amidst the disaster. Reflecting women's trans-corporeal interaction with the damaged posthuman nature, London is flooded again after the main character's water breaks, and she gives birth. Taking shelter in the mountains in the north with her newborn son and husband, she cares for her son and takes on all the responsibilities, being subjected to sexist treatment before and after birth. The main character, who stands in solidarity with O, a single mother in a refugee camp in Scotland, sets off on the road with O and the children. Harassed on the road, they eventually reach a safe point, establish a harmonious order in nature and raise their children. Even though they experienced various difficulties throughout the flood disaster, women stood stronger than men and survived the disaster with their children. Amid the chaos, the main character, who draws herself up despite everything, feels that the disaster is over, thanks to her bond with her child and her instincts, and returns to the city to reunite with her missing husband. Although seemingly painting a pessimistic picture as it conveys the drama and difficulties experienced amidst the disaster, the novel promises hope to the reader with the happy ending of the main character with her son after their struggle for survival. In this article, Megan Hunter's *The End We Start From* will be analyzed as a climate fiction novel and the place of nature and women in the anthropocentric order will be examined within the framework of ecofeminism and Anthropocene theories.

Keywords: Woman, environment, ecofeminism, anthropocene, climate fiction

GİRİŞ

Cağdaş İngiliz şair ve yazar Megan Hunter, 2017'de ilk romanı *Sondan Sonra* ile büyük bir başarı kazanmıştır ve roman tüm dünyada hızla popüler olmuştur. Kısa bir roman olmasına rağmen, okuyucu üzerindeki etkisi büyük olan bu iklim kurgu³ eseriyle Hunter, dünya çapında pek çok ödüle layık görülmüştür. Yeni doğmuş bebeğiyle iklim krizinin ortasında mücadele veren bir annenin öyküsünü anlatan roman, 10 dile çevrilerek Books Are My Bag Readers platformunda yılın romanı ödülünü elde etmiş, Barnes & Noble Discover ödülü için finalistler listesine girmiş ve the Foreword Reviews Editor's Choice ödülünü kazanmıştır ("Megan Hunter", 2023). Hunter'ın Amerikalı yazar Meg Rosoff'un ses getiren *How I Live Now* (2004) romanından esinlenerek yazdığını ifade ettiği *Sondan Sonra*; "felaketlerin eşiğinde, felaketin tam ortasında ve sonrasında" ana kadın karakterler yoluyla insani duyguların aktarılması noktasında okuyucunun romanla bağ kurmasının önemini vurgulamaktadır (Greengrass 2018). Kısa sürede büyük popülerlik yakalayan roman son olarak 2023'te orijinal adıyla başrolünde ünlü İngiliz oyuncu Jodie Comer'ın yer aldığı filme uyarlanmıştır.

³ İklim değişikliği kurgusu (climate change fiction), kısaca iklim kurgu (cli-fi) olarak ifade edilmektedir (Bloom, 2018).

Sondan Sonra genel hatlarıyla, “romanın bütününe kapsayan yaradılış/yok oluş efsaneleri, Londra’nın sular altında kaldığı distopik görüntü ve onu takip eden kaos ile bütün bunları birleştiren yeni annelik duygusu olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktadır” (Unwin 2017). 30’lu yaşlarında pek çok başarısız hamile kalma denemesinden sonra ilk bebeğini bekleyen ve felaket öncesinde ofiste çalışan bir memur olduğu anlaşılan ismi belirtilmeyen ana karakterin felaketin ortasında doğum yapmasını ve sonrasında yaşadıklarını aktarmaktadır. Londra’nın sular altında kaldığı distopik roman dünyasında insanlar çaresizce evlerini, düzenlerini ve sevdiklerini geride bırakarak güvenli bölgelere kaçmaktadır. Romanın anlatıcısı ana karakterin oğlu Z doğmadan kısa süre önce başlayan felaket, bebek bir yaşına girene kadar tüm şiddetiyle hayatı etkilemeye devam eder. Doğumdan hemen sonra Londra’dan kaçmak zorunda kalan anlatıcı ve kocası R bebekleriyle birlikte, R’nin doğduğu dağlara, ailesinin yanına giderler (s. 16). Ana karaktere kıyasla kocası R, felaket sonrası Londra’da yaşadıkları insani karmaşa, yıkım, yiyecek azlığı, kötü yaşam koşulları ve yabancı insanlarla baş edemeyip bebekle de babalık bağı kurma konusunda başarısız olarak karısını 4 aylık bebeğiyle yalnız bırakıp kayıplara karışır. Bu noktada anne, sığındığı mülteci kampında tanıştığı kendisi gibi yalnız kalmış diğer annelerle dayanışma içine girerek onların arasından Z ile yaşıt bir oğlu olan O isimli anne ile arkadaş olur. Felaket öncesinde öğretmen olan O ile bir süre sonra kamptan ayrılıp O’nun bildiği güvenli bir adaya doğru yola çıkarlar ve oraya ulaşana kadar, yalnız kadınlar olarak yolda tanıştıkları ve karşılaştıkları erkeklerin kendilerini taciz etmesi ihtimalinin stres ve korkusunu yaşarlar. Felaket öncesinde yerleşik olan erkek-egemen düzen, felaket sonrası dünyasının kriz ve kaos ortamında da zaman zaman kadınların kendilerini ve çocuklarını korumak için çok daha dikkatli olmasını gerektiren bir hal alabilmektedir. Ana karakterin anne olması, ekofeminist bakış açısıyla kadınların doğayla derin bağları ve benzerlikleri olduğunun altının çizilmesi açısından önemlidir. Kadınların doğayla bağlantısı, annelikle birlikte belirginleşmektedir, çünkü doğal afetlerde çocuklarını ve kendilerini koruma ve hayatta kalma mücadelesi vererek en çok zorlanan ve mağduriyet yaşayan annelerdir (Unwin, 2017). Anlatıcı ana karakter, her şeye rağmen güçlü kalıp annelik duygusunu derinden deneyimleyerek oğlunu doğal bir ortamda büyütür ve anlatıcının gözünden felaket sonrası hayat ve bir yıl sonra hayatın normale dönmeye başlaması aktarılır. Romanın sonunda ana karakter içgüdüleri ve uğraşları sayesinde kocasını bulur ve aile olarak Londra’nın selden arınmış ve artık ıslak olmayan bölgesindeki kendi evlerinde yeni bir başlangıç yaparlar.

Yazar Megan Hunter’ın aynı zamanda şair olması nedeniyle roman, şiir gibi kısa ve öz yazılmıştır. Bu alışılmadık yazım şekli, okuyucuyu kendine çeken bir ritme sahiptir (Greengrass, 2018). Romanın bütününe yalın ve anlaşılır bir dile sahip olması, kısa cümlelerden ve aynı şekilde kısa ve aralıklı paragraflardan oluşması, metnin şiir gibi akıcı olmasını sağlamıştır. İki biçimi (roman ve şiir) bir araya getiren *Sondan Sonra*’yı Hunter şöyle tasvir eder: “şiirin duygusallığını içeren bir roman [...] Romandaki öykü ilk sırada geldi: yıkıcı selin vurmasıyla aynı zamanda doğum yapan bir kadın. Biçim sonra geldi, pek çok şiir, düzyazı ve ikisinin karışımı denemeden sonra” (Unwin, 2017). Dilin felaketleri, insani yıkım ve kaybı anlatırken yetersiz kalması, romanda ailesini kaybeden R karakterinin parça parça konuşması, uzun cümleler kuramaması, aynı şekilde ana karakterin kötü anları kısa şekilde anlatıp geçmesi, diğer bir deyişle romanın bütünüyle kısa ve öz olması, *Sondan*

Sonra'nın aslında bir felaket sonrası kurgusu ve iklim kurgu olarak okuyucuda bıraktığı etki nedeniyle çok daha çarpıcı ve gerçekçidir. Romanda diyaloga hiç yer verilmemesi de aynı şekilde romanın daha etkili olmasını sağlamıştır. Ana karakter, kelimelerin kifayetsiz kaldığı ve yaşanan yoğun duyguları aktaramayacağı üzücü ve travmatik durumları çoğu zaman tek kelimeyle veya ayrı ayrı birkaç kelimeyle özetler: kayınvalidesi G'nin ölümünü kocası R'nin ağzından "karmaşa" (s. 19), "Panik. Ezilme. G. Panikledi. Ezildi" (s. 22) şeklinde, kayınpederi N'nin ölümünü ise "boğuşma, atışma, katliam" (s. 34) şeklinde kısaca aktarır. Arkadaşı O ile adaya ulaşmak için yola çıktıklarında ise kontrol noktasındaki iki erkek görevlinin kendilerini zorla çınlıplak soyduğunu ve taciz ettiğini hızlıca anlatıp geçer: "Kontrol noktasını çabucak yazmak istiyorum. Çabucak yazıp kurtulmak" (s. 51). Bu şekilde, romanda dil ve kelimelerden ziyade sessizliğe daha fazla yer verilerek, yaşanan doğal ve insani felaketin boyutunun ana karakterin kişisel deneyimi üzerinden yansıtılması, okuyucunun ana karakterle kendini özdeşleştirilmesi ve romanı daha iyi anlaması bakımından etkilidir (Unwin, 2017).

İklim kurgu romanı olarak, hükümet yetkililerinin tahmininden çok daha önce ve Londra halkının hazır olmadığı bir zamanda gerçekleşen sel felaketi sonrasında yaşanan karmaşa ve yaşam mücadelesinin yeni anne olan ana karakterdeki tezahürünü anlatan *Sondan Sonra*, kadınların doğayla olan bağının kopmamış ve güçlü olması nedeniyle ana karakterin ve onun gibi pek çok annenin tıpkı felaket öncesi dünyadaki gibi felaket sonrası dünyada da çocuklarıyla birlikte çeşitli zorlukları aşarak kurtulma başarısını vurgulamaktadır. Modern hayatın, insan egemenliğinin ve erkek-egemen zihniyetin sel felaketi ve kadınların hayatta kalma başarısı sonrasında çöktüğü roman dünyasında, ekofeminist izler çok belirgindir. İklim kurgu yönüyle doğal afet ve sonrasında resmedildiği roman, ekofeminizm ve Antroposen kuramları açısından zengindir. Yirmi birinci yüzyıl okuyucusuna, mevcut antropojen (insan kaynaklı) iklim değişikliği sonucunda gerçekleşen olası felaket senaryosunu sunmasıyla gerçekçi bir tablo çizen *Sondan Sonra*, ana karakter annenin karşılaştığı bireysel ve toplumsal tüm zorluklara rağmen kendini ve oğlunu korumayı başarıp onu büyütmesi ve romanın sonunda kocasına kavuşup yeni bir hayata adım atmasıyla aynı zamanda okuyucuya umut aşılamaktadır. Bu noktada roman, okuyucuyu iç karartan iklim gerçekleriyle yüzleştirirken eş zamanlı olarak onlara mücadeleyi bırakmamaları için umut veren insani bir öykü sunarak iklim kurgu görevini etkin şekilde yerine getirmiştir (Schneider-Mayerson, 2018, s. 482).

EKOFEMİNİZM

Ekolojik feminizm olarak da adlandırılan ekofeminizm, 1970 ortalarından günümüze uzanan ve hala popülerliğini koruyan bir feminist akım ve edebi eleştiri kuramıdır. İlk kez 1974'te Fransız yazar Françoise d'Eaubonne tarafından ortaya atılan "ekofeminizm" terimiyle, d'Eaubonne akımın kurucusu olur (Gaard ve Murphy, 1998, s. 19). Feminist kuramcı Ynestra King'in "Ekolojinin Feminizmi ve Feminizmin Ekolojisi" (1987) başlıklı bilimsel makalesiyle ekofeminizm akımı 1980'lerde büyük bir ivme kazanır. Nükleer santral protestolarıyla feminist akım protestolarının aslında aynı amaç doğrultusunda, doğanın insan kaynaklı zarar ve tahribattan korunması ve kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması doğrultusunda gerçekleştiğinin, doğayla kadının aynı erkek egemen zihniyetin baskıcı ve ayrımcı politikaları nedeniyle zarar gördüğünün fark

edilmesiyle yeni bir bilinç uyanmış, bu kuramın pratikte uygulanması fikri konuşulmaya başlanmıştır (King, 1995, s. 150). Ekofeminizm kuramı, 1990'larda alternatif bir çevre etiği olarak oldukça ilgi çekmiştir.

Feminist yazar Karen Warren tarafından "kadınların egemenliği ve doğanın egemenliği" (1990, s. 125) şeklinde açıklanan ekofeminizm, pek çok feminist bakış açısını içerisinde barındırmaktadır. Feminist felsefeci Susan Griffin'in öncülük ettiği ve bu makalede odaklanılan kültürel ekofeminizm, kadınların adet döngüsü, hamilelik, doğum ve emzirme gibi dişil özellikleri yoluyla doğayla derin fiziksel, ruhsal ve zihinsel bağları olduğunu ve kadınların gücünü doğadan aldığını savunmaktadır. Benzer şekilde, dünyaca ünlü çevre aktivisti ve akademisyen Vandana Shiva, kadınların ve doğanın aynı eril düzen içerisinde ezilmesi durumunu cinsiyetçi, sosyal, ırksal ve sınıfsal temellerle açıklayarak, kadının toplumdaki anne ve eş rolüyle daha fazla sorumluluk almak zorunda kaldığını, doğada meydana gelen tahribatı çocuklarındaki hastalıklar ve yaşam kalitesinin düşmesi nedeniyle ilk fark edenlerin yine anneler olduğunu aktarır. Ayrıca, ırksal ve sınıfsal sebeplerle insanlar arasında eşitsizlikler oluşturulması ve birinci dünya ülkelerinin üçüncü dünya ülkelerinden sömürgeler yaratarak bu ülkelerin doğasından ve insanından faydalandığı ve bu topraklardaki insan-ötesi doğanın ve kadınların bu nedenle çok daha fazla zarar gördüğü gerçeğini irdeleyerek ekofeminizme yeni bir perspektif kazandırmıştır. Shiva'nın, feminist sosyolog ve yazar Maria Mies ile yazdıkları *Ecofeminism* (2014) kitabında ekofeminizmi temel olarak şöyle tanımlarlar: "Dünyanın ve içindeki canlıların büyük şirketlerin savaşçıları tarafından tahrip edilmesini feminist meseleler olarak görüyoruz. Bizleri kendi bedenimiz üzerindeki haklarımızdan ve cinselliğimizden mahrum bırakan, istediğini yaptırmak amacıyla türlü türlü baskı sistemi kullanan ve arkasına devlet gücünü alan aynı erkekçi zihniyettir" (2014, s. 14).

Bir akım ve kuram olarak ekofeminizm, eril şiddetin ve baskının her türlüşünü bitirmeyi amaçlamaktadır. Bu noktada ünlü ekofeminist yazar ve akademisyen Greta Gaard'ın açıkladığı şekilde ekofeminizm, toplumda yaşanan kültürel, sosyal ve devletsel tüm baskıların, doğaya uygulanan baskıyla aynı olduğunu, dolayısıyla kadınları özgür kılmanın tek yolunun doğayı özgür kılmaktan geçtiğini savunur (1993, ss. 1-2). Doğa ve kadın benzer ve birbirine bağlı olduğundan, doğada yaşanan her türlü yıkım, öncelikle kadınlarda ve aynı insan-merkezci erkekçi düzenin baskısı altındaki diğer dezavantajlı insan gruplarında tezahür eder. Avusturalyalı ekofeminist yazar Val Plumwood'un da ifade ettiği gibi, "kadınların egemenliği konusu elbette ki ekofeminizmin merkezinde yer alır, fakat bu aynı zamanda diğer bütün egemenlik türlerini yansıtan kuramı sağlam bir modeldir, çünkü baskılananlara çoğunlukla dişil ve doğal özellikler atfedilir" (1993, s. 18). Ekofeminizm, yalnızca akım ve kuram değil, aynı zamanda hem doğal çevrenin hem de başta kadınlar olmak üzere eril zihniyetin baskısı altında ezilen ve zarar gören tüm grupların korunması ve özgür bırakılması noktasında etkin politikalar üretilmesini sağlayan bir felsefedir. Ekofeminizm bu yönüyle, "erkek-merkezilik ile doğa tahribatı arasındaki bağlantıyı inceleyen politik bir analiz" (Gaard 1993, s. 18) ve dünyadaki erkek-egemen düzen kaynaklı tüm eşitsizliklerin ortadan kaldırılması imkânı sağlamaktadır. On yedinci yüzyıl Aydınlanma Çağı'ndan itibaren süregelen insanın akli nedeniyle insan-ötesi doğadan ve hayvanlardan üstün olduğu söylemini reddeden bu doğa-merkezci felsefede, insan da "dünya sistemindeki" (Bonneuil ve Fressoz, 2016, s. 5) her bir

varlık gibi doğanın bir parçasıdır ve onlara herhangi bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Aynı şekilde bedeni kabullenerek eril söylemdeki aklın üstünlüğünü reddetmek, doğayı ve kadınlarla birlikte ezilen diğer tüm grupları özgürleştirmek anlamında kilit öneme sahiptir.

Bu doğrultuda, sel felaketinde güçlü duran ve doğada hayatta kalan yalnız bir annenin kurtuluş öyküsünü anlatan *Sondan Sonra* romanında pek çok ekofeminist detay bulunduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar, doğurganlık özelliğiyle toplumda eş ve anne olarak aktif rol oynayıp gelecek nesillerin yetişmesinden sorumlu tutulmaktadır. Aynı şekilde, doğurma yetisiyle kadınlar da dünya gibi hayat verir ve çoğalır. Yine doğurganlıkla birlikte, Doğa Ana veya diğer bir adıyla Gaia ile kadınların derin bağları olduğu ve doğada meydana gelen zararların kadınları doğrudan etkilediği ve bu zararların kadınlar tarafından fark edildiği düşünülür (Shiva, 1989, s. 30). Kadınların bedenlerinin Ay ve dünya sularındaki gelgitlerle tam uyum içinde olduğu, adet döngüsünün bu şekilde gerçekleştiği ve bu nedenle de insanlık tarihindeki ilk kadın imgesinin hayat veren "Tanrıça" figürü olduğu ifade edilmektedir (Ruether, 1996, s. 4). Buna paralel olarak, *Sondan Sonra*'da Londra'yı ilk kez sel basacağına yetkililerce duyurulduğu zaman ana karakter 32 haftalık hamiledir. Doğumuna az kalmıştır ve sel suları tahmin edildiğinden çok daha hızlı yükselmektedir (s. 10). Suların hızla yükselmesi gibi, anlatıcı ana karakterin de doğumu yaklaşır. Diğer bir deyişle, bedenindeki su taşmak üzeredir. Ana karakterin suyunun gelmesi ve doğumunun başlamasıyla Londra'yı ikinci kez sel basmasının eş zamanlı olarak gerçekleşmesi, romandaki en çarpıcı detaylardan biridir. Aynı şekilde, bebek Z'nin su olan ortamlarda ve teknede rahat olması durumu (s. 55) bebeğin anne karnında da su içerisinde olmasına bağlanabilir. Bebek Z, su olan yerlerde, diğer bir ifadeyle doğanın içinde mutludur ve henüz bebek olduğu için doğadan kopmamıştır.

Doğal kaynaklar olarak suların kontrolü, antropojen iklim krizi ve doğadaki tahribatla birlikte meydana gelen seller de temelinde ekofeminist bir meseledir. Nehir yataklarının, dere ve çayların yönünün değiştirilmesi, kaçınılmaz olarak sel ya da kuraklıkla sonuçlanmaktadır (Shiva 1989, s. 189). Nehir yataklarının değiştirilmesine paralel olarak iklim değişikliğiyle de yağış miktarlarının azalması veya artmasıyla doğal olmayan afetlere zemin hazırlanmaktadır. *Sondan Sonra*'da sel felaketinde, selin sebebi açıkça belirtilmemiştir, fakat doğrudan veya dolaylı olarak erkek-egemen politikardan ve antropojen iklim değişikliğinden kaynaklandığı ifade edilebilir.⁴ Selin sebebinden ziyade, felaket sonrası yaşananlar vurgulanarak okuyucunun ana karakterle insani bağ kurması sağlanmıştır. Hunter felaketin kökenini şöyle yorumlar:

Çok fazla bilgi vermemek önemliydi ki böylece okuyucu kendi zihninde istediği gibi canlandırabilirdi. Asıl önemli olan duygusal gerçeklikti: kafa karışıklığı, yoğun duygular, kayıp ve umut. İklim değişikliğiyle uzun zamandır ilgiliyim ve çocukluğumdan beri doğadaki tecrübeler hayatımın merkezinde. İklim değişikliği üzerine polemik yaratmak için yazmadım, fakat roman ufak da olsa bu konu üzerine farkındalık yaratıyorsa buna sevinirim. (Unwin, 2017)

⁴ *Sondan Sonra* bu noktada, İngiliz yazar Richard Jefferies'in *After London, or Wild England* romanına benzemektedir. Nitekim, her iki romanda da Londra'yı sel basmış, fakat selin sebebi kesin olarak verilmemiştir. Selin oluşma sürecinden ziyade, gerçekleşmesinden sonra ana karakterler ve toplum üzerindeki çok yönlü etkileri vurgulanarak romanların felaket sonrası ve iklim kurgu özellikleri ön plana çıkarılmıştır.

Romandaki ana karakter yoluyla, bir annenin doğayla derin bağı ve bebeğinin doğmasıyla bedeninde olduğunu hiç bilmediği “annelerin histerik gücü” (s. 46) diye adlandırdığı, bir annenin bebeği için sürekli uykusuz, yorgun ve aç kaldığı ve kriz anlarında fiziksel olarak kayaları bile kaldıracak derecede güçlü olabildiği inanılmaz dayanma gücünü kendisinde bulur. Romanın, henüz anne olmuş bir kadının oğluyla birlikte her gün tekrar tekrar hayatta kalma mücadelesini ele alması ve annenin bireysel yaşadıkları hariç dış dünyadan izole olması, gerçek hayatta yeni anne olmuş kadınların aylarca yalnızca bebeklerinin büyümesine ve kendi vücutlarındaki değişimlere odaklanarak dış dünyadan kopması durumuyla bire bir aynıdır ve roman da tam olarak bu duyguyu okuyucuya aktarmaktadır (Greengrass, 2018). Bu noktada, ana karakter sel felaketine rağmen oğlu sayesinde annelik duygusunu ve yaşama hissini mutluluğunu derinden yaşar. Uzun yıllar, bebeği olması için uğraşan fakat kocasından kaynaklı hamile kalamayan anlatıcı (s. 44), doğumundan itibaren oğluna büyük bir sevgiyle bağlanır. Onun annelik deneyimi de insan-ötesi doğadaki anne olan hayvanların içgüdüsel davranışlarıyla aktarılır. Ana karakter, tıpkı vahşi doğadaki anne ayılar gibi korumacı davranır (ss. 17, 19). Gece uyurken bebeğini ezmek için anne köpekbalıkları gibi sürekli tetikte bekler (s. 27). Benzetmeler, annenin derin bağları ve benzerliklerinin bulunduğu doğadan ve hayvanlardandır.

Aynı doğrultuda, *Sondan Sonra*'da kadının anne olunca vücudunun geçirdiği inanılmaz değişimle doğakültür⁵ Londra'nın sel nedeniyle geçirdiği değişim arasında ciddi bir benzerlik bulunmaktadır. Yeni doğum yapmış bir kadının bedeninde çeşitli değişimler, dönüşümler, gelgitler ve duygu yoğunlukları meydana gelir. Londra'da ise selle birlikte insan-merkezci ve insanın üstünlüğünün sembolü olan modern hayat son bularak, selin yok ederek geri çekilmeye başladığı bir dünyada insanların her gün yeniden yemek, su ve sığınak arayışına girdiği, sevdiklerini kaybedip bu gerçekle yoluna devam etmek zorunda kaldığı, şehir dışındaki mülteci kamplarında zor şartlarda yalnızca hayatta kalmaya çalıştığı ve önceki hayatlarındaki mesleklerinden, malvarlıkları ve ayrıcalıklardan mahrum kalarak yaşamak zorunda olduğu yeni bir düzen ortaya çıkar. Diğer bir ifadeyle roman, “yeni annelik deneyiminin tüm dünyaya yansıdığı” (Greengrass, 2018) bir gerçeklik sunmaktadır. Anne karakteri, bedenindeki inanılmaz ağrı ve değişimlerden bahseder. Doğumun zorluğunu, vücudunun doğum sırasında “lapa gibi” olduğunu, sütü geldikten sonra ise sürekli sırlıklam olduğunu aktarır (ss. 12-17). Bebeği Z büyüdükçe, anne olarak kendi bedeni, zihni ve duyguları da tıpkı bebeğinin büyümesi gibi çeşitli dönüşümlerden geçer. Daha önce anlamakta zorlandığı kayınvalidesi G ile anne olduktan sonra iletişim kurmaya başlar. İskoçya'da oğluyla sığındığı mülteci kampında tanıştığı yalnız kalmış annelerle empati kurar ve onların arasından O ile yoldaş olup dayanışma içine girerek onunla güvenli bir adaya seyahat eder, çocuklarını birlikte büyütürler. Birbirlerinin çocuklarını sırayla emzirip, anne olarak birbirlerine destek olurlar (s. 48).

Ekofeminist açıdan diğer önemli bir nokta ise, hamile kadınlar ve annelerin felaket sonrası ve iklim kurgu romanlarında, insanlığın devamının ve yeni nesillerin sembolü olarak çok önemli bir

⁵ Modern kültür, gelişmişlik ve medeniyet sembolü Londra'nın, aynı zamanda doğanın bir parçası olarak doğal afetle önce yıkım sonra dönüşüm geçirmesi, okuyucuya tüm gelişmişliğine ve teknolojisine rağmen insanlığın doğayla olan derin bağlarını ve doğadan kopamayacağını hatırlatmaktadır.

role sahip olmasıdır. Bu durumu destekler şekilde ana karakter, insanlığın son çağı, “Bitiş Çağı” için seçilmişler arasında olduğunu düşünmektedir (s. 10). Ekofeminist felsefede, kadınların erkek-egemen toplumlarda doğayla olan bağlarından dolayı sınırlandırıldığı ve güçten mahrum bırakıldığı savının yanı sıra, doğanın kendisine bahşettiği annelik imkanıyla kadınların bedeninin sınırlarını zorlamasının onları daha güçlü ve özgür kıldığı savunulur (Roach, 1991, s. 52). Ana karakter doğumdan sonra kendisindeki değişikliklere inanmamış fakat çok güçlü hissetmiştir: “Her şey göz önüne alınırsa, dünyayı fethedebileceğimi hissediyorum” (s. 13). Kadınların doğal değişim ve dönüşümler noktasında daha aktif olması, onların aynı zamanda doğayla derin kökleri ve doğrudan bağlantısı olmasını (Ortner, 1974, s. 73) ve erkek-egemen kültürle doğa arasında denge kurmasını sağlamıştır. Romanda, anlatıcının kocası R’nin annesi, felaket sonrası yeni düzenlerinde de evde dengeyi sağlayan kişidir. Erzakları tasarruflu kullanarak yemek hazırlar (s. 18) ve erzakların daha uzun süre dayanmasını sağlar. Yine benzer şekilde, kadınların doğayla olan bağlantısı nedeniyle, psikik olarak da daha öngörülü olmalarını ve güçlü içgüdüleri olmasına imkân sağladığı düşünülmektedir (Ortner, 1974, s. 74). Romanda, anne karakteri doğum sancılarını şöyle tasvir eder: “Karnımı deşen burkulma dalgalarının arasında dünya ışıldıyor” (s. 12). Bedeninin doğanın bir parçası olduğunun ve karnında hayatı taşıdığı bilincindedir. İçgüdüleri sayesinde, kocası kayıp olmasına ve yalnız bir anne olmasına rağmen felaket sonrası kaotik ve tehlikeli dünyada, bebeğinin sağlıklı büyümesini sağlayan ve daha güvenli ada için yola çıkıp bebeğini orada O ve O’nun tanıdığı iki çocuklu bir aileyle adanın doğal ve huzurlu ortamında kendi meyve-sebzelerini yetiştirerek⁶ büyüten ana karakter (ss. 60-61), yine içgüdülerini dinleyerek ve gördüğü rüyaları doğru yorumlayarak kocası R’nin Londra’da ve hayatta olduğunu, Londra’da hayatın yeniden normale dönmeye başladığını hissederek ani bir kararla bebeğiyle Londra’ya döner (ss. 70-71). Anlatıcı öngörülerinde haklı çıkar: Londra’da sel çekilmiştir, doğa ve insanlar yaralarını sarmaktadır ve R hayattadır. Böylece ana karakterin güçlü hisleri ve içgüdüleri sayesinde, aile olarak yeni bir hayata başlamak üzere evlerine yeniden dönerler ve artık bir yaşında olan Z, kendi evlerinde ilk adımını atar (ss. 93-94). Ailenin kavuşması ve Z’nin romanın sonunda yürümesi, romanın umut vadeden bir sonla bitmesini sağlamıştır.

Öte yandan, yine ekofeminist bakış açısıyla değerlendirildiğinde, romanda erkek-egemen zihniyet tarafından doğanın parçası olarak ezilen ve hor görülen kadınlara yönelik eril şiddet ve baskıya dair de örnekler bulunmaktadır. “Kadınlara ve dünyaya karşı tehdit” (Sturgeon, 1997, s. 63) olarak tanımlanan eril şiddet, romanda erkeklerin kadınlara tacizleri yoluyla gerçekleşir. Ana karakter doğum yaptığı hastanede bebeğini ilk kez emzirmek için çabalarken, hastanede dolaşan genç erkeklerin taciz eden tehditkâr bakışlarına maruz kalır (s. 12). Benzer şekilde, O ile güvenli adaya gitmek için yola çıktıklarında yoldaki iki güvenlik görevlisinin karşısında soyunmak zorunda kalarak onların taciz ve tehditlerine maruz kalmışlardır. Bununla birlikte, yine erkek-egemen zihniyette yer edinmiş olan, kadının anne olunca erkekler tarafından daha az çekici bulunması durumu da romanda örneklenmiştir. Erkek, kadınla birlikte olunca kadının anne olması sürecinde cinsel çekiciliğinin azalıp yalnızca çocuk emziren ve çocuk büyüten kutsal bir role bürünmesi

⁶ Romanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkıma uğramış İngiltere’yi yeniden ayağa kaldırmak için uygulanmış olan sürdürülebilir ekolojik tarım yöntemine, sel felaketi sonrasında yeniden dönüldüğü anlatılır.

söylemini Susan Griffin kısaca şöyle özetler: “Erkeğin kadından faydalanması, kadının en ölümcül gücünü onun elinden alır, anneliğin altında ezilen cinsel çekiciliğini” (1984, s. 52). Diğer bir deyişle, erkek egemen toplumların insan tarihi boyunca doğayla iç içe olup onun gücünden ve nimetlerinden çeşitli şekillerde yararlanmasına rağmen özellikle on yedinci yüzyıl Aydınlanma Çağı’yla birlikte modernleşmesi, söylem ve felsefe olarak doğadan kopması, gücünden korkması ve doğaya zarar veren insan-merkezci kar odaklı kapitalist politikalar yürütmesi gibi, erkek üzerindeki cinsel gücü ve etkisinden korkulan kadının da anne olduğu zaman bu gücünü kaybettiği ve toplumun devamını sağlayacak yeni nesilleri yetiştiren kutsal anne figürüne dönüştüğü varsayılır. Ataerkil söylem, yüzyıllar boyunca “kadın bedenini baskı altına alırken” aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki uçurumu da derinleştirir (Erdem Ayyıldız, 2023, s. 55). Romanın ilk kısımlarında, ana karakter karnı burnunda doğumu beklerken, çevresindekilerin kendisine tuhaf davrandığını ve kendisini goril gibi hissettirdiklerini aktarır. Diğerleri ondan korkarak onu sadece uzaktan izlerler (s. 9). Aynı şekilde, adaya doğru yola çıktıklarında, ana karakter yolda tanıştıkları kendilerine yolda eşlik eden D ve L isimli gençlerin kendisini ve arkadaşı O’yu anne olmaları nedeniyle “gayri-kadın” (s. 50) olarak görüp zarar vermeyeceklerini ümit eder ve umduğu gibi onlardan herhangi bir zarar görmezler. Bu noktada, doğa da anne olan kadın da erkek-egemen söylemde korkulan ve kenara itilen taraflar gibi resmedilse de özündeki gücü kaybetmez. Doğa, afetlerle insan toplumlarını aciz ve çaresiz bırakma gücüne sahipken, anneler de insanlığın devamını sağlayacak yeni nesilleri doğurup büyütme gücünü bünyesinde taşır. Diğer bir deyişle, “kadının doğurma yetisi onu hayatın sadece doğum aşamasıyla ilişkilendirirken, bedeninde doğurma fonksiyonu bulunmayan erkek, üretim olgusunu bedeni dışında, teknoloji ve semboller gibi ‘yapay’ yollarla gerçekleştirir” (Ortner, 1974, s. 75). Kadının doğanın ve hayatın merkezinde olması, erkek-egemen zihniyetin ise insan-merkezci, ırkçı ve cinsiyetçi politikalar ve söylemler geliştirmesi bu fikirle açıklanabilir. Buna paralel olarak, sel felaketinde hastanede ana karakter dışında doğum yapmış olan pek çok kadın vardır ve hepsi çocukları için güçlü durmaktadır (s. 12). Bu da gelecek neslin ve hayatın devamına dair romanın umut veren detaylarından yalnızca biridir.

Romandaki felaket sonrası hayatta, erkeklerin egemenliğinin felaket öncesi modern toplumdaki kadar sağlam olmasa da bir noktaya kadar devam ettiği, buna karşılık kadınların her zorluğun üstesinden geldiği ve hayatta kaldığı görülmektedir. Ana karakter 38 haftalık hamile olmasına rağmen, kocası R ona yardım etmek bir yana, yediği yemekleri pervasızca koltuğa döker, etrafı dağıtır ve eşinden kendisine hizmet etmesini bekler (ss. 11-12). Kayınvalidesi G hayattayken evin sorumluluğu hem ona hem de ana karaktere düşerken, G karmaşada ölünce bütün ev işleri ve bunalıma girmiş kocası R, kayınpederi N ve bebeği Z’yle ilgilenme sorumluluğu ana karaktere kalır (s. 20). *Sondan Sonra*’da son olarak, felaket durumlarında erkeklerden ziyade kadınların hayatta ve güçlü kaldığı vurgulanarak, bu noktada da ekofeminist örneklemeler bulunmaktadır. Ana karakterin kocasıyla kayınpederi, O’nun kocası ve kamptaki çocuklarıyla bir başına kalmış yalnız kadınlardan P’nin kocası ve diğerlerinin kocaları, sel felaketiyle birlikte selde veya “kargaşada” kaybolmuş ya da ölmüştür (s. 40). Erkekler, kadınlar kadar güçlü olamamışlardır. Buna karşılık kadınlar, her ne kadar bitkin düşüp saçlarında beyazlar çıkmış, kıyafetleri dağılmış ve üzerlerinde süt lekeleri olsa da sel felaketinden kendilerini ve çocuklarını kurtarmayı, zihinsel ve bedensel

bütünlüklerini korumayı başarmışlardır. İnsanlığın geleceği olan yeni nesli, çocuklarını yetiştirmektedirler (s. 41). Bu noktada, doğanın ve hayatın dengesini ve devamlılığını sağlamak için erkeklerin de kadınların yanında durması, onlardan ilham ve destek alarak güçlü durması gerekliliği vurgulanabilir: “olması gereken, doğayı yeniden şahlandırmak ve dengelemek... fakat bunun için yalnızca kadınların güçlü olması gerekmiyor, hepimiz güçlü olmalıyız, kadın-erkek ayırt etmeden” (Gottlieb, 2004, s. 463). Romanın sonunda ana karakterin kocasını bulması ve kocası R'nin hem ana karaktere hem de bebeğine ilgi göstermesi, karı-koca iş birliği içerisinde yepyeni bir hayata başlayacaklarına dair ümit vermektedir.

ANTROPOSEN VE İKLİM KURGU

Resmi olarak ilk kez 2000'de Paul Crutzen ve Eugene Stoermer tarafından ortaya atılan (Schwägerl, 2014, s. 9), daha sonra Crutzen'in yanısıra Will Steffen, Jan Zalasiewicz, Mark Whitehead gibi pek çok bilim insanı ve akademisyenin çalışmalarıyla geliştirdiği Antroposen kuramı, insanlığın başlangıcından itibaren insanın insan-ötesi doğaya büyük zararlar verdiği ve bu zararların yüzyıllar boyunca dünyada iklim değişikliği, plastik kirlilik, hayvan ve bitki türlerinin yok olması, buzulların erimesi ve dünyadaki tatlı su dengelerinin bozulması gibi geri döndürülemez kalıcı dönüşümlere sebep olmuş olması nedeniyle, özellikle Endüstri Devrimi'nden (Grigg, 1987, s. 89) günümüze kadar uzanan dönemin Antroposen (İnsan Çağı) olarak adlandırılmasını esas alır ve dünyanın sürdürülebilirliği için etkin politikalar üretilmesini amaçlar. Antroposen'in köken olarak insanın doğadan korkması ve ondan kopması olduğu ifade edilir (Estok, 2023, s. 248). Antroposen kuramı, 1970'ler sonları feminist ve ekofeminist hareketlerinden beslenen postmodernizm, postkolonyalizm, eko-eleştiri ve yeni tarihselcilik gibi; cinsiyetçi, ırkçı ve insan-merkezci Batı Avrupa felsefesini reddeden kuramların devamıdır. Dolayısıyla, insanın doğaya verdiği zararı ve insanın doğa üzerindeki etkisini inceleyen bu kuram, doğayı ve doğayla birlikte zarar gören tüm grupları ön plana çıkarması noktasında ekofeminizm felsefesine paraleldir. Bu açıdan, Antroposen'de insan müdahalesi sonucu doğada meydana gelen dönüşümler, romanda olduğu gibi bir sel felaketiyle ortaya çıkmaktadır ve insan ve insan-ötesi çevrelerde büyük yıkımlara sebep olmaktadır. Bu anlamda da felaketin sonrasını ve iklim değişikliğinin insanlar ve doğa üzerindeki olumsuz etkisinin irdelenmesi ve okuyucuyu bilinçlendirerek harekete geçirmesi açısından roman bir iklim kurgu olarak gerçekçi bir tablo sunmaktadır.

Romanda, bir annenin biyolojik zamanı içerisinde dünyanın yüzyıllardır süregelen jeolojik zamanına atıflarda bulunulup dünyanın insandan önce de var olduğunun ve insanlık tarihinin buna kıyasla çok kısa olduğunun altı çizilerek (Dibley, 2012, s. 140), insanlığın insan-ötesi dünyayı koruması ve sürdürülebilirliğini sağlaması için bilinçlenmesi sağlanır. Romanda, adeta dünyanın uzun tarihini ve felaketlerin yüzyıllardır aynı döngüde ilerlediğini okuyucuya hatırlatmak istercesine sık sık yaradılış ve yok oluş destanlarına ve dini metinlerden uyarlamalara yer verilir:⁷ *“Eski çağlarda okyanus, görünürdeki her şeyin üstünü kaplayana kadar yükseldi. Ağaçları, kocaman hayvanları ve hatta dağları kapladı ve buzlar onların üstünden sürüklendiler”* (s. 20, italik orijinal).

⁷ Megan Hunter, Antonio Frasconi'nin *Başlangıçlar: Dünyanın Yaradılış Efsaneleri* (1978) kitabından ilham aldığını Teşekkür kısmında belirtmektedir (s. 95).

Romanda yine sıkça Nuh Tufanı'na atıfta bulunulur. Ana karakterin doğum yaptığı hastane Nuh'un gemisi gibi sular üstünde kalan nadir yapılardandır ve doğum yapan kadınlara ev sahipliği yapmaktadır. Anlatıcı, kendisini ve diğer kadınları bu geminin "refakatçileri" olarak adlandırır (s. 13). Yine benzer şekilde, R'nin anne babasıyla kaldıkları dağ evini, "kayınpeder-kayınvalide gemisi"ne benzetir (s. 18). Bu destanlar ve ayrıca karakterlerin isimlerinin yalnızca baş harfiyle verilmesi ve ana karakterin tamamen isimsiz olması yoluyla, roman tüm insanlığa hitap etmektedir ve Antroposen gerçeğini hatırlatmaktadır (Unwin, 2017; Greengrass, 2018). Romanda ana karakterin bebeğiyle güvenli yer olarak sığındığı ıssız adada bile insana dair yüzyıllar öncesinden kalma kanıtlar bulunmaktadır: "Her tarafta tahribat var. Yüzlerce ya da binlerce yıl öncesinden başka kaçakların kalıntıları [...] Keşişler, münzeviler, saçlarında arılar uçuşan vahşi adamlar" (s. 59).

İklim kurgu olarak gerçekleri aktaran roman aynı zamanda karamsarlığa yer bırakmamış ve umut vadeden bir kurtuluş öyküsü sunmuştur. İlk kez 2007'de Amerikalı çevre aktivisti Dan Bloom tarafından ortaya atılan ve kısaca iklim kurgu olarak bilinen "iklim değişikliği kurgusu", bu türün günümüz çevre tahribatını ve bunun insan ve insan-ötesi doğadaki yansımaları anlatması, bu anlamda bilinç oluşturmaya bakımından çok değerlidir (Bloom, 2018). Günümüzün popüler kurgu türü olan iklim kurgu, yirmi birinci yüzyıla ait "aciliyet içeren korkuları ve dünya gerçeklerini" (Murphy, 2017, s. 8) dile getirmesiyle ön plana çıkmaktadır. *Sondan Sonra*'nın yazarı Hunter, iklim değişikliğiyle yakından ilgili olduğu için (Hunter, 2017a) hem ekofeminizm hem de Antroposen kuramlarıyla incelenebilecek detaylar içeren bir iklim kurgu olarak *Sondan Sonra*'yı okuyucuya sunmuştur. Hunter'ın iklim kurgu üzerine görüşleri şöyledir: "[...] Roman yazarlarının bir kısmı iklim değişikliğini reddetme boyutunda yok sayarken, öte yandan daha önce görülmemiş boyutta iklim ve Antroposen kurgu bolluğu deneyimliyoruz" (Hunter, 2017a). İklim kurgu türünü oluşturan ve buna katkı sağlayan "Margaret Atwood, Ursula K. Le Guin, Octavia E. Butler, Doris Lessing, Jeanette Winterson, Kim Stanley Robinson, Liz Jensen, Maggie Gee, Barbara Kingsolver, Marcel Theroux, Ian McEwan, Paolo Bacigalupi, T.C. Boyle, Sarah Hall, David Mitchell, Amitav Ghosh, Saci Lloyd, Nathaniel Rich, ve Adam Nevill gibi pek çok yazar, insan ırkının insan-ötesi dünyanın bitmesiyle birlikte kendi sonlarının da geleceğine dair olan korkusunu tartışmaya açmaktadır" (Baysal, 2021, s. vii). İklim kurgu, edebiyatın çevre gerçeklerini etkin şekilde okuyucuya iletmesi noktasında büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda, sayısı yadsınamayacak derecede fazla iklim kurgu okuyucusunun, bu romanları okuduktan sonra gelecekteki olası felaketler üzerine daha fazla düşündüğü ve dünyanın daha yaşanabilir olması için bireysel çaba gösterdiği ortaya çıkmıştır (Schneider-Mayerson, 2018, s. 482). İklim krizi nedeniyle meydana gelen yangınlar, seller, fırtınalar, kuraklık ve kıtlık (Grimbeek, 2017, s. 17) gibi pek çok felaketi ele alan iklim kurgu, insanlarda toplu bilinç uyandırması yönüyle kritik öneme sahiptir (Hunter, 2017b).

İklim mültecilerini, evsiz ve yurtsuz şekilde güvenli yer arayışlarını, ana karakterin önce kocasıyla sonra O ile göç etmesi sürecini aktaran roman, bu anlamda da iklim kurgu özelliğini yansıtmaktadır (White, 2017, s. 180). Her şeyi geride bırakarak güvenli bir sığınak arayışına giren iklim mültecileri konusu, romanı gerçekçi kılan detaylardan biridir (Çetiner, 2021, s. 647). Bir günümüz dünyası gerçeği olarak iklim mültecilerinin doğal afet nedeniyle yollara düşmesinin, açlık ve toplumsal karışıklıkla imtihanının (Myers, 2005) etkin şekilde anlatıldığı romanda ana karakter

ve ailesi, Londra'dan İskoçya'ya sel nedeniyle göç etmişlerdir. Kurtulanlar genel olarak daha güvenli bölgelere göç halindedir (31) ve hepsi kötü durumdadır: "Şehrimiz buralarda bir yerde, ama biz burada değiliz. Esas olan şu ki hepimiz avareyiz" (s. 77). Aynı şekilde, felaket sonrasında yaşanan insani dram, karışıklık ve şiddeti de roman etkin şekilde resmetmektedir (Trexler, 2015, s. 80). Anlatıcı, kocası R'nin ailesiyle kaldığı zamanlarda, televizyonda haberlerde her gün benzer ifadeler kullanılır: "Son aşama, uygarlık, felaket, insani yardım" (s. 17). Londra'daki selde kaybolan insanların paramparça bedenleri, ayakları ana haber bültenlerinde sıkça görülür (s. 26). İnsanlar yiyecek ve erzak için acımasız bir mücadeleye girer ve izdihamlar meydana gelir (s. 17). R'nin, annesi ve babasıyla erzak bulmaya şehre indiği zaman G izdiham esnasında ölür (s. 19). İnsanları çaresiz bırakan felaketler, hayatta kalma mücadelesi verirken onları insani duygularından soyutlayarak şiddete meyilli hale getirebilmektedir (Grimbeek, 2017, s. 20). Kıtlığın başlamasıyla birlikte evde erzak kalmayınca, ana karakterin kocası ve kayınpederi yeniden şehre inerek kendilerini tehlikeye atarlar. İki hafta ikisi de geri dönmez ve ana karakter bebeğiyle tek başına gıdasız kalır. Sütünün bebeğine yetmesi için uğraşır ve kendi sütünü içecek noktaya gelir (s. 28). Kocası R iki hafta sonra döndüğünde, babası N'nin de annesi G gibi erzak arayışı sırasında öldüğünü anlatır. R, güvende olmaları için ana karakteri ve oğulları Z'yi alarak İskoçya sınırının ötesine götürür ve ormanda kamp kurarak bir süre idare ederler. Çünkü R, devletle ve insanlarla ilgili hiçbir oluşum veya barınağa gitmek, başka insanlarla bir arada bulunmak istememektedir. Kimseye güveni yoktur. Ağır bir psikolojik travma geçirmektedir ve yabancı insan görünce korkudan bayılma noktasına gelmektedir (ss. 33-36). Z'nin kötü koşullar nedeniyle hasta olmasıyla, ailece yakınlardaki 26. barınakta kalmaya başlarlar. Fakat, R insanlarla birlikte yaşamaya dayanamaz ve kamptan ayrılıp bir daha dönmez. Kocasının gitmesiyle yalnız kalan ana karakter ise, anneliğinden ve doğayla olan bağlarından güç alarak hayatta kalır ve romanın sonunda kocasını bularak onu iyileştireceğinin ve bebekleriyle birlikte yeni bir hayata başlayacaklarının sinyalini verir. Bu noktada roman, doğal afet sonrası bozulan doğakültürde yaşanan insani krizler ve zorlukları aşarak bebeğiyle hayatta kalmayı başaran ana karakter yoluyla, kadınların doğanın parçası olarak doğadan güç alması ve toplumlarının yeniden inşasına katkı sağlamaları aktarılmıştır.

SONUÇ

İklim kurgu olarak *Sondan Sonra*, üzücü gerçeklere yer veriyor olsa da umudu en baştan itibaren taze tutar. Roman, ilk sayfada, romanın başlığına ilham olan T. S. Eliot'un *Four Quartets* eserinden bir alıntıyla başlar: "Başlangıç dediğimiz şey çoğu zaman sondur/ Ve sona ulaşmak bir başlangıç yapmaktır. / Son, başladığımız yerdir." Bu anlamda, sel felaketi sonrasında karşılaştığı tüm zorluklara ve tehlikelere rağmen bebeğiyle birlikte hayatta ve güçlü kalan ana karakterin öyküsüyle anlatıldığı üzere *Sondan Sonra*, ekofeminist bakış açısıyla kadınların özellikle annelik yoluyla doğayla olan derin bağlantısını, aynı zamanda insanlığın devamını sağlamasını ve erkek-egemen zihniyetin aciz kaldığı durumlarda güçlü şekilde ayakta durmasının, toplumu nasıl yeniden ayağa kaldırdığını ve umudun yeşermesini sağladığını aktarmaktadır. Sel felaketi sonrasında insanların kendi mahsullerini üretmeye başlaması (s. 24) ile moderniteden tarım anlamında da bir

kopuş olması, romandaki yeni kurulacak toplumun ve doğanın geleceği açısından da ayrıca umut vadeden detaylardır. Çevre ve insan gerçeklerini etkin bir dille ve öyküyle anlatan *Sondan Sonra*, bütün bu özellikleriyle çağdaş edebiyatın popüler iklim kurgu romanları arasında başarıyla yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Alaimo, Stacy (2010). *Bodily Natures: Science, Environment and the Material Self*. Bloomington: Indiana University Press.
- Baysal, Kübra (2021). "Introduction" *Apocalyptic Visions in the Anthropocene and the Rise of Climate Fiction*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, p. vii-xiii.
- Bloom, Dan (2018). "Cli-fi has arrived. Have you read any lately?" "Burning Ashes" A Global Cli-fi Forum. 31 Aug. 2018. <https://cli-fi-books.blogspot.com/2018/08/cli-fi-hasarrived-have-you-read-any.html> 1 Sept. 2018.
- Bonneuil, Christophe ve Jean-Baptiste Fressoz (2016). *The Shock of the Anthropocene: The Earth, History and Us*. Londra: Verso.
- Çetiner, Niğmet (2021) "Dystopias of Reproductive Nightmares: *The Ice People* and *The Children of Men*" *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(3), p. 645-657.
- Dibley, Ben (2012). "'The Shape of Things to Come': The Seven Theses of the Anthropocene and Attachment" *Australian Humanities Review*, 52, p. 139-15.
- Erdem Ayyıldız, Nilay (2023). "'Who the Hell Are You?': Gender Performativity in Tom Stoppard's *Hapgood*" *Acta Neophilologica* 56(1-2), p. 53-65.
- Estok, Simon (2023). "Climate change and migration", *Neohelicon*, 50, p. 239-251.
- Gaard, Greta (1993). *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*. Philadelphia: Temple University Press.
- Gaard, Greta ve Patrick Murphy (1998). *Ecofeminist Literary Criticism: Theory, Interpretation, Pedagogy*. Chicago: University of Illinois Press.
- Greengrass, Marta (2018). "The Interview: Megan Hunter on *The End We Start From*" Waterstones, www.waterstones.com/blog/the-interview-megan-hunter-on-the-end-we-start-from.
- Griffin, Susan (1984). *Woman and Nature: the Roaring inside Her*. New York: Harper Colophon Books.
- Grigg, David (1987). "The Industrial Revolution and Land Transformation", *Land Transformation in Agriculture*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Grimbeek, Marinette (2017). "Margaret Atwood's Environmentalism Apocalypse and Satire in the MaddAddam Trilogy" PhD Dissertation. Karlstad University Press, Faculty of Arts and Social Sciences.

- Gottlieb, Roger (2004). *His Sacred Earth: Religion, Nature, Environment*. Londra: Routledge.
- Hunter, Megan (2019). *Sondan Sonra*, Çev. Ayça Çınaroğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hunter, Megan (2017a). "Fiction to See the World Through" *The Times Literary Supplement*.
<https://www.the-tls.co.uk/articles/public/climate-change-fiction-megan-hunter/>.
- Hunter, Megan (2017b). Seeing the Hopeful Side of Post-Apocalyptic Fiction. *Library Hub*.
<http://lithub.com/seeing-the-hopeful-side-of-post-apocalyptic-fiction/>.
- King, Ynestra (1995). "The Ecology of Feminism and the Feminism of Ecology" *Readings in Ecology and Feminist Theology*, p. 150-159.
- "Megan Hunter." (2023). *The Royal Literary Fund*, <https://www.rlf.org.uk/fellowships/megan-hunter/>.
- Murphy, Bernice (2017). *Key Concepts in Contemporary Popular Fiction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Myers, Norman (2005). "Environmental Refugees: An Emergent Security Issue" 13th Meeting of the OSCE Economic Forum, Prague <https://www.osce.org/eea/14851?downlo-ad=true>.
- Ortner, Sherry (1974). "Is female to male as nature is to culture?" *Woman, culture, and society*. Stanford, CA: Stanford University Press, p. 68-87.
- Plumwood, Val (1993). *Feminism and the Mastery of Nature*. Londra: Routledge.
- Roach, Katherine (1991). "Loving Your Mother: On the Woman-Nature Relation" *Hypatia*, 6(1), Ecological Feminism, p. 46- 59.
- Ruether, Rosemary Radford (1996). *Women Healing Earth: Third World Women on Ecology, Feminism, and Religion*. Maryknoll, New York: Orbis Books.
- Schneider-Mayerson, Matthew (2018). "The Influence of Climate Fiction: An Empirical Survey of Readers" *Environmental Humanities*, 10(2), p. 473-500.
- Schwägerl, Christian (2014). *The Anthropocene: The Human Era and How It Shapes Our Planet*. Londra: Synergetic Press.
- Shiva, Vandana (1989). *Staying Alive: Women, Ecology and Development*. Londra: Zed Books.
- Shiva, Vandana & Maria Mies (2014). *Ecofeminism*. Londra: Zed Books.
- Sturgeon, Noël (1997). *Ecofeminist Natures: Race, Gender, Feminist Theory, and Political Action*. New York: Routledge.
- Trexler, Adam (2015). *Anthropocene Fictions: Novel in a Time of Climate Change*. Londra: University of Virginia Press.

Unwin, Lucy (2017). "Interview by Lucy Unwin", <https://shinynewbooks.co.uk/interview-with-megan-hunter-about-the-end-we-start-from>.

Warren, Karen (1990). "The Power and the Promise of Ecological Feminism" *Environmental Ethics*, 12(2), p. 125-46.

White, Gregory (2017). "Environmental Refugees", *Handbook on Migration and Security*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, p. 175-191.